

УДК 37.016:811.161.2

**Рецепція творчості Тараса Шевченка
(на прикладі творчих завдань до Міжнародного мовно-
літературного конкурсу учнівської та студентської молоді
імені Тараса Шевченка)**

К. Колесник,
викладачка кафедри
методики викладання навчальних предметів,
комунальний заклад «Житомирський обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти»
Житомирської обласної ради
e-mail: klavdiyai@ukr.net

Взаємодія читача з літературним твором пов'язана з особливим впливом твору на читача та різними способами сприйняття літературного тексту, здатністю й бажанням реципієнта прийняти переказаний зміст, зрозуміти його, інтерпретувати, розвиватися завдяки йому, могли поділитися своїми враженнями, відкриттями, оцінювати, аналізувати, обговорювати, створювати на його основі власний інтелектуальний продукт, застосовувати свої знання в житті. Увагу до сприйняття літературного твору привернула рецептивна естетика – «різновид естетичної теорії, яка зосереджується на проблемі сприймання художніх творів, їх впливу на публіку (естетика впливу)» [4: 591]. Як фіксує словник літературознавчих термінів, вихідна теза рецептивної естетики полягає в тому, що художній твір – не замкнута іманентна структура, уся його багаторівнева структура зумовлена орієнтацією на реципієнта. Прихильники рецептивної естетики переходять від естетики самовираження автора та естетики структуралізму до вивчення читацьких реакцій, оцінок [4: 591]. За Іваном Ізером, значущість твору породжує не сам текст, а реципієнт, який намагається зробити текст зрозумілим та перекладним [3: 262].

Творчість Тараса Шевченка викликала інтерес, численні оцінки й коментарі, чинила вплив від початку діяльності поета, включаючи не лише художньо-естетичні, а й політичні оцінки, оцінки, пов'язані з громадською думкою та формуванням суспільства. Сергій Єфремов зазначає: «Коли Шевченко скінчив академію й р.1845 поїхав на Україну, щоб оселитися в Києві та жити й працювати для рідного народу – він був уже першим і найбільш популярним серед українських поетів, великою надією всіх прихильників рідного слова, признаним ватажком рідного письменства, українським бардом, на якого дивились люди, як на свого національного, писав Куліш, пророка» [1: 360]. Можна припустити, що, готуючи перед смертю видання своїх творів

і плануючи назвати збірник «Поезія Тараса Шевченка», поет і сам сприймав свої тексти як неподільну цілість, а назви «Кобзар», «Чигиринський кобзар», видно, асоціювалися з ранньою творчістю [2: 153]. До висловлення своїх коментарів щодо творчості поета та визначення його місця в українській культурі одразу долучилися М. Костомаров, П. Куліш, М. Драгоманов, М. Максимович, Леся Українка. Науковий підхід до інтерпретації творчості лежить в основі праць С. Єфремова, М. Зерова, П. Зайцева. Сучасна рецепція творчості Тараса Шевченка охоплює величезний пласт наукових праць, розвідок, есе, досліджень, творчих інтерпретацій, зокрема малярських та музичних (Є. Сверстюк, Б. Рубчак, В. Пахаренко, С. Павличко, О. Забужко, Л. Тарнашинська; О. Заливаха, С. Караффа-Корбут, В. Седляр, О. Шупляк, М. Сядристий, О. Макаренко; С. Воробкевич, В. Косенко, М. Лисенко, Б. Лятошинський, О. Білаш, «Піккардійська терція», сестри Тельнюк та ін.). У межах цієї статті неможливо навіть згадати багатоаспектність рецепції творчості Тараса Шевченка; мета нашого огляду – зупинитися на творчих завданнях обласного етапу Міжнародного мовно-літературного конкурсу імені Тараса Шевченка, проведеного в Житомирській області у попередні роки.

Завдання й мета конкурсу, а також сучасний погляд на місце творчості Тараса Шевченка в українському культурному просторі сформульовано у повідомленні Міністерства освіти і науки на офіційному сайті: «Міжнародний конкурс імені Тараса Шевченка дає змогу обдарованій молоді розкрити свій талант через слово, яке в наш час формує наратив спротиву та об'єднує українську націю. Слово Шевченка понадчасове, воно формує модерну націю, посилюючи дух боротьби та утверджуючи незламність українців – сміливих творців нової історії» [5].

Оскільки конкурс призначений для учнівської та студентської молоді, варто згадати й етапи сучасного навчання. У праці «Сучасний урок. Технологічний аспект» В. Шарко наводить моделі навчання предметів із провідним компонентом «наукові знання», виділяючи такі етапи навчання:

- етап ознайомлення із фрагментом змісту;
- етап використання змісту освіти в життєвій практиці [7: 13].

Отже, навчальна мета й навчальний матеріал сучасної освіти орієнтовані на вироблення вміння застосовувати й використовувати зміст освіти в житті, а творчі висловлення учасників конкурсу спрямовані саме на маніфестування цих умінь, висловлення власних ідей та способів втілення задумів у житті.

Відповідно до навчальних етапів формуються й основні категорії навчальних цілей (за Б. Блумом): знання, розуміння, використання, аналіз, синтез, оцінка. Досягаючи цих цілей та засвоюючи навчальний матеріал, учень реагує, сприймає, згадує, упізнає; пояснює, перекладає, показує, інтерпретує; розв'язує нові проблеми, демонструє використання знань, конструює; розмірковує, перелічує, порівнює, виділяє головне; комбінує, поєднує, складає, творить; оцінює, обговорює [7: 11].

Кожна епоха помічає у творчості геніїв те, що надважливе у її час. Так, Соломія Павличко зазначала, що образ Батька Тараса був характерний для

народницької літератури, яка прочитувала його у свій особливий спосіб, підкреслюючи важливі для неї риси [6: 49]. Складне воєнне сьогодення вимагає помічати у творчості Тараса Шевченка мотиви патріотизму, стійкості, готовності захищати Вітчизну, а також співчуття, любов до ближнього: «Прочитайте уривок із поезії Тараса Шевченка „Гамалія“. Поміркуйте, які події зображені в ній? До якого тематичного жанру вона належить? Що ви знаєте про Великий Луг? Які народні твори нагадує ця поезія за своїми жанрово-художніми особливостями? Назвіть ці особливості: „*Ой нема, нема ні вітру, ні хвилі / Із нашої України! / Чи там раду радять, як на турка стати, / Не чуємо на чужині. / Ой повій, повій, вітре, через море / Та з Великого Лугу, / Суши наші сльози, заглуши кайдани, / Розвій нашу тугу*”» (9 кл.).

Відтворити й прожити у власному висловленні уявну (чи й ні) тугу за рідним домом пропонують питання: «Наприкінці життя Тарас Шевченко болісно мріяв: „*Тільки хату, / Одну хатиночку в гаю / Та дві тополі коло неї*“. Якою є роль дому в житті людини? Що ви знаєте про символіку дому? Яке значення має образ дому на батьківщині й у далекому краю? Опишіть дім вашої мрії» (9 кл.); «В одній із поезій ліричний герой Тараса Шевченка говорить: «*І хочеться сповідатись, / Серце розповісти*». Поясніть значення слова „сповідь“. Як воно вживається у ширшому значенні? Чому Шевченко мав потребу в цьому? У чому полягає сповідальний характер поезії Тараса Шевченка?» (10 кл.).

Розробники завдань намагаються демонструвати нерозривний зв'язок минулого з майбутнім, зв'язок усіх поколінь, незабутній досвід предків, зафіксований у слові: «У поезії, присвяченій А. О. Козачковському, Тарас Шевченко пише: „*Давно те діялось. Ще в школі...*” Що ви знаєте про Шевченка-школяра?» (6 кл.); «Поміркуйте, ким міг би стати Тарас Шевченко, якби не став поетом? Чому ви так вважаєте? Дайте розгорнуту відповідь на питання, аргументуйте її» (6 кл.); «Прочитайте рядки поезії Тараса Шевченка: „*Вміла мати брови дати, / Карі оченята. / Та не вміла на сім світі / Щастя-долі дати*“. Поясніть протиставлення „краса – доля”. Чи краса є запорукою щасливої долі? Яким є українське міфологічне підґрунтя розуміння долі? Як ставилися/ставляться до долі українці? Чи дається вона вищими силами? Чи можна вибрати, заслужити, вибороти, витворити свою долю? Чи ми відповідальні за неї? Умотивуйте свою думку» (10 кл.). Такі творчі завдання дають можливість не лише пригадати окремі факти з біографії поета, а й усвідомити вплив закономірностей і випадковостей, що стаються в житті, схиляють до розуміння того, що, стоячи перед різними життєвими шляхами, можна вибрати самостійно, можна бути творцем власної долі.

Спираючись на твори, введені до програм з української літератури, автори намагаються формулювати питання так, щоб вони спонукали старшокласників до роздумів над важливими життєвими дилемами: моральний вибір та роль особистості у прийнятті рішення, проблеми життя і смерті, благородства й нікчемності, любові й ненависті, заздрості, зради, самозречення й влади, людської величі й мізерності. Такі дискусійні завдання спрямовують

учнів до роздумів та аналізу цих проблем, спонукають до критичного мислення, підводять їх до надзвичайно важливих у юнацькі роки питань: Хто я?, Який я?, Яким я є серед інших людей?, Якою є моя роль, моє покликання й моя праця у цьому світі?

Для авторів завдань важливо, щоб учні розуміли необхідність культурного розвитку окремої особистості й цілих поколінь, прагнули удосконалювати свої знання й розвиватися заради повноцінного проживання життя, заради успішної взаємодії з іншими людьми в багатокультурному просторі, заради розвитку суспільства й позитивних епохальних змін. Вкотре вони намагаються прищепити розуміння важливості читання як явища, а особливо явища читання книги: «Прочитайте уривок із поезії Василя Голобородька. Що таке *легенда*? Чому «Кобзар» Тараса Шевченка став легендарною книгою? Яке значення він має для багатьох поколінь українців? *„В дощ розгортаю стару, читану ще моїм дідом / книжку, що її із роду в рід передають, / як і повість про те, що вона впала з неба...“*» (6 кл.).

Творчі конкурсні завдання – це не лише спосіб виявити, як сприймає творчість Кобзаря сучасна молодь, як вона готова використовувати його філософські сенси у своєму житті, інтерпретувати чи перетворювати їх. Формулювання й добирання питань свідчать про рецепцію творчості поета самими розробниками конкурсних матеріалів та про науково-культурний і мистецький діалог з інтелектуалами попередніх поколінь та сучасниками: «Прочитайте уривок із поезії Ліни Костенко. Що могло спонукати поетесу уявити саме таку розмову з Шевченком? Чому Ліна Костенко називає Тараса Шевченка *„високим поетом“*? Чому вживає присвійний займенник *„мій“*? Яким є *„Ваш“* Шевченко? Розгорнуто аргументуйте: *„Кобзарю мій! Поете мій високий!/А як же ти поезії писав?/ – Я не писав. Я плакав і сміявся. / Благословив, співав і проклинав. / Сказати правду – мало турбувався, / як я при цьому збоку виглядав...“* (9 клас)»; *„Нація – то золотий згусток людських душ, вічний, наскільки вічна сама душа. Тому поет признається в любові не людині, не людству, а нації (що значить – і людині, і людству)“*. Так окреслює національну позицію Тараса Шевченка український літературознавець Василь Пахаренко. Як Ви розумієте ці слова? Чим відрізняються і що спільного в поняттях *„людина“*, *„людство“*, *„нація“*? Наведіть приклади з творів, які підтверджують Вашу думку й думку Василя Пахаренка (11 клас)»; «Прочитайте висловлення відомого українського літературознавця, поета, есеїста Богдана Рубчака про Тараса Шевченка: *„Вічний чужинець, вічний Інший, вічний емігрант, який ціле життя на щось чекає, бо ж джерело потоку його життя б'є деінде“*. Як Ви розумієте ці слова? Розгорнуто аргументуйте свої думки про життя, творчість та місце Тараса Шевченка в українській і світовій культурі (11 клас)»; «Людмила Тарнашинська стверджує, що Тарас Шевченко став для покоління шістдесятників *„камертоном правдивого шлях“*. Як Ви розумієте перифраз *„камертон правдивого шляху“*? Яким є *„правдивий“* життєвий шлях? Чи може він бути однаковим для всіх? Яким мав би бути *„правдивий“* шлях

сьогодення? Чи може Шевченко стати для нього камертоном? Розгорнуто аргументуйте (11 клас)».

Багаторічна практика проведення Міжнародного мовно-літературного конкурсу учнівської та студентської молоді імені Тараса Шевченка підтверджує реалізацію багатьох цілей, серед яких – уміння застосовувати й використовувати знання на практиці, проживання власного й колективного досвіду сьогодення у власній творчості, а також вироблення сучасної рецепції творчості Тараса Шевченка в українському суспільстві, зокрема серед педагогів, науковців, учнівської молоді.

Список використаних джерел та літератури

1. Єфремов С. Історія українського письменства. Київ : Феміна, 1995. 688 с.
2. Зеров М. Українське письменство XIX ст. Від Куліша до Винниченка : лекції, нариси, статті. Дрогобич : Відродження, 2007. 568 с.
3. Ізер І. Школа рецептивної естетики. *Антологія світової літературно-критичної думки XX ст.* / ред. М. Зубрицька. Львів : Літопис, 1996. 636 с.
4. Літературознавчий словник-довідник / Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів та ін. Київ : Академія, 1997. 752 с.
5. Найкращі знавці творчості Тараса Шевченка отримали нагороди на XIV Міжнародному конкурсі. *Інформаційна сторінка МОН*, 31 травня 2024 року. URL: <https://mon.gov.ua/news/krashchi-znavtsi-tvorchosti-tarasa-shevchenka-otrimaly-nahorody-na-khiv-mizhnarodnomu-konkursi> (дата доступу: 02.09.2024).
6. Павличко С. Теорія літератури. Київ : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2009. 679 с.
7. Шарко В. Д. Сучасний урок: технологічний аспект : посіб. для вчителів і студентів. Київ : СПД Богданова А. М., 2007. 220 с.